

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Петренко Оксани Борисівни

на дисертаційне дослідження Янченко Тамари Василівни

**«Витоки та засади наукового розвитку і
практичного втілення педології в Україні»**,

представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

У Концепції Нової української школи (2016), яку активно обговорює нині українська громадськість, зазначено, що нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у рамках якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Відтак, вивчення історії розвитку педології, ядром якої був саме дитиноцентризм є не лише актуальним, але й необхідним у чергову епоху глобальних суспільних трансформацій.

Глибоке усестороннє знання особистості дитини, законів її розвитку й виховання розглядалося як головне завдання педології. Своєю чергою, у Концепції Нової школи зазначається, що школа допомагатиме дорослим «здобувати спеціальні знання про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей». Домінуюча вимога усебічного вивчення дитини на різних онтогенетичних стадіях, аналіз закономірностей і тенденцій розвитку, виявлення внутрішніх його передумов (схильностей, здібностей, мотивів, інтересів) і особливостей середовища розглядалася і тоді, і тепер як основа ефективного педагогічного процесу, що включає не тільки пізнання дитини, але й її цілеспрямовані зміни.

У цьому контексті дисертаційне дослідження, виконане Янченко Тамарою Василівною, є на часі.

Актуальність дослідження підсилює суперечливість і неоднозначність оцінки ролі педології, її ідей, методології і перспектив відродження: від тверджень про необхідність, аби у кожному вчителеві, у мозку кожного вчителя жив, можливо, маленький, але досить міцний педолог; про те, що треба увести педологію як один з основних предметів при підготовці педагога, і ввести серйозно (А. Луначарський); до закликів захистити радянських дітей від бузувірив-педологів.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової тематики відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України «Організація навчального процесу в історії вітчизняної школи: від уніфікації до диференціації (40-80-ті рр. ХХ ст.)» (державний реєстраційний номер НДР: 0113U000271).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- обґрунтовано концептуальні засади та методологію дослідження педології, які стали інструментарієм для комплексного й системного розкриття процесу розвитку теорії та практики педології у зарубіжних країнах, Російській імперії, Радянському Союзі та в Україні;

- розроблено логіко-структурну модель дослідження науково-практичного розвитку педології в Україні;

- визначено роль педології у системі наукового знання різних країн, з'ясовано провідні ознаки її науково-практичного розвитку;

- розроблено й аргументовано періодизацію науково-практичного розвитку педології в Україні та з'ясовано його специфіку впродовж кожного з окреслених етапів;

- охарактеризовано діяльність і розроблено схему інституційного оформлення педології в Україні, до якої входили центральні, регіональні та місцеві науково-практичні установи: науково-дослідні кафедри і досвідно-педологічні станції, а на місцях – лікарсько-педагогічні консультації, колектори (при губернських (округових) відділах соціального виховання) та районні педологічні кабінети, а також педологічні осередки у навчально-виховних закладах.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота Т. В. Янченко є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому цілісно представлено вплив ідей науковців – представників експериментальної педагогіки, біхевіоризму, дитячої психології, рефлексології та педології на становлення педології в Україні, які у своїй сукупності становили теоретичне підґрунтя розвитку радянської педології та її інтеграції в соціально-педагогічний простір;

У роботі виокремлено й обґрунтовано внесок українських педологів С. Ананьїна, А. Владимирського, О. Дорошенко, О. Залужного, Г. Костюка, І. Левінсона, А. Мандрики, В. Протопопова, С. Ривеса, І. Соколянського, М. Сиркіна, М. Тарасевича, Я. Чепіги, Є. Шевальнової у розробку теоретичних засад цієї науки, методики здійснення педологічних досліджень і використання їх результатів у практичній площині;

уточнено поняттєво-категорійний апарат досліджуваної проблеми, наукове коло українських дослідників-педологів і факти життя та діяльності окремих науковців (А. Владимирського, О. Дорошенко, А. Мандрики, О. Монтеллі, Є. Сухенко, Є. Шевальнової), причини та наслідки знищення педології в СРСР;

подальшого розвитку набули аналіз опублікованих і неопублікованих джерел згідно із запропонованою в дисертації класифікацією та висвітлення історіографії досліджуваної проблеми на основі хронологічного та проблемно-тематичного підходів; визначення соціально-економічних, політичних, культурних і педагогічних передумов становлення педології як інтеграційної

біосоціальної науки та як провідної радянської наукової галузі; систематизація педологічних досліджень, здійснюваних в Україні упродовж 20-х – першої половини 30-х років ХХ ст., згідно із запропонованою в дисертації класифікацією.

Заслуговує на увагу концепція дослідження, яка розроблена авторкою на засадах використання дескриптивної (емпірично-індуктивної) та прескриптивної (аксіоматично-дедуктивної) методології, що дало змогу розв'язати низку питань, пов'язаних з постановкою проблеми та організацією дослідження, критичним осмисленням провідних ідей педології, висвітленням та інтерпретацією фактичного матеріалу.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації Т. В. Янченко, автореферату та змісту публікацій дисертантки дають змогу стверджувати, що нею опрацьовано значну кількість літератури (893 позиції, з яких 176 архівних джерел), на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструючи культуру наукового мислення, уміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Т. В. Янченко достатньо обґрунтовані й достовірні.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Т. В. Янченко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Основні положення і результати дослідження *упроваджено* у практику роботи чотирьох вишів України, а також Чернігівського інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, що підтверджено відповідними довідками.

Апробація результатів дослідження здійснювалася також у процесі викладання авторського курсу «Розвиток педології в Україні» (90 годин) – на психолого-педагогічному факультеті Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, що вважаємо особливо цінним з огляду на тему дослідження.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумніву практична значущість пропонованого дослідження, позаяк фактологічний матеріал і джерельна база можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки і українського шкільництва та при написанні навчальних посібників і підручників з історії педагогіки. Матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні курсів з історії педагогіки та історії психології у педагогічних вищих навчальних закладах та установах системи післядипломної педагогічної освіти.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку педології в Україні»** – обґрунтовано концептуальні засади, уточнено категорійно-понятійний апарат, здійснено аналіз джерел та представлено історіографію дослідження.

У розділі дослідницею представлено концепцію дослідження, яка полягає в розгляді педології як міжнародного явища та визначенні залежності її теоретичних засад і організаційно-практичних форм у кожний з етапів розвитку від сукупності соціально-економічних, політичних і культурних умов існування того суспільства, в якому вона розвивалася.

Привертає увагу репрезентативна джерельна база дисертаційного дослідження, зокрема праці провідних радянських педологів 20-х – першої половини 30-х років ХХ ст. С. Ананьїна, П. Блонського, Л. Виготського, О. Залужного, Г. Костюка, В. Протопопова, І. Соколянського, Я. Чепіги та інших, а також звіти, плани, протоколи різноманітних засідань, що висвітлюють науково-практичну педологічну діяльність дослідних установ (передусім, кафедр педології та досвідно-педологічних станцій) і навчально-виховних закладів, а також окремих науковців.

На схвалення заслуговує наскрізна ідея концепції дослідження, яка обґрунтовує генезу педології як складного, суперечливого, хвилеподібного процесу, що відбувався у міжнародному вимірі під впливом багатьох соціально-економічних, політико-ідеологічних, загальнокультурних і педагогічних чинників і мав різні ознаки у західних країнах, Російській імперії та в Радянському Союзі і, зокрема в Україні.

У другому розділі – **«Становлення педології як наукової галузі у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: міжнародний вимір»** – розкрито загальнонаукові витоки педології, визначено вплив біхевіоризму та експериментальної педагогіки на її становлення та охарактеризовано зародження і розвиток педології як синтетичної науки у міжнародному вимірі.

У розділі у вигляді узагальнюючої таблиці представлено загальнонаукові витоки педології, що включають нові концепції у дитячій психології, досягнення біологічних наук, здобутки педагогіки.

У розділі доведено, що новаційність педології полягала у використанні нею багатьох наукових дисциплін і методів, тобто у її комплексному, міждисциплінарному характері, який забезпечував, з одного боку дитиноцентровані, а з іншого – об'єктивні, науково обґрунтовані підходи до питань розвитку дитини, її навчання та виховання.

У третьому розділі – **«Науково-практичний розвиток педології в Україні»** – здійснено аналіз основних засад педології в УСРР у 20-ті роки ХХ ст. і визначено напрями та специфіку педологічних досліджень дітей і дитячих колективів, що масово проводилися в окреслений період; обґрунтовано тезу про те, що педологія в ці роки стала провідною науково-практичною галуззю у радянському науковому, освітньо-виховному та соціально-педагогічному просторі.

Схвально, що у розділі Т. В. Янченко виокремила наслідки радянзації наукових положень педології як-то: перенесення предмета педології з особистості дитини на колектив і соціальне середовище як основний чинник її розвитку; перебільшення значення колективізму й політичної та соціальної активності дітей у процесі їхнього розвитку з одночасним зменшенням досліджень рівня їхнього інтелектуального розвитку та заперечення самоцінності особистості на користь принципу колективізму, практична переорієнтація на виховання «нової» людини та посилення уваги до «дефективного» дитинства (с. 259).

Заслуговує на увагу висновок дисертантки про те, що розвиток педології у радянському вимірі мав суперечливий характер: з одного боку, наука про дитину отримала безперешкодні можливості для збагачення своїх теоретичних здобутків і їх втілення у практику освіти та виховання дітей при мінімальному матеріальному забезпеченні, а з іншого – педологія під тиском партійної ідеології поступово відмовлялася від багатьох положень, що становили її сутність на попередніх етапах розвитку.

У четвертому розділі – **«Науково-організаційне забезпечення педологічних досліджень в Україні»** – проаналізовано процес інституційного оформлення педології в УСРР, міжнародні зв'язки української педології як фактор її наукового розвитку та завершення її «тріумфальної ходи» в радянській Україні.

Науковий пошук дав змогу Т. В. Янченко представити інституційне оформлення педології в Україні у вигляді схеми (с.298) та схарактеризувати й представити специфіку діяльності кожної з педологічних інституцій у вигляді таблиці в додатку Т (с.521).

У п'ятому розділі – **«Ставлення до педологічних ідей у педагогічній теорії та практиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.»** – висвітлено розвиток педологічних ідей у науково-методичній думці другої половини ХХ ст. та різноманітні оцінки педології як наукового явища у дослідженнях науковців пізньорадянського та пострадянського періодів.

Дисертанткою коректно проведено аналіз різноманітних, відмінних як за змістом, так і за ступенем обґрунтованості, точок зору на феномен педології у досліджуваних хронологічних межах. На наш погляд, вдалими є схематичне

зображення (с.399), на якому авторкою представлено узагальнення різних поглядів на педологію сучасних науковців.

Додатки до роботи є інформативними і слугують вагомим науково-методичним підґрунтям для заглиблення у досліджувану проблему.

Дисертаційна робота Т. В. Янченко за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Не зовсім логічними вважаємо міркування авторки дисертації щодо обґрунтування хронологічних меж дослідження. Якщо Тамара Василівна стверджує, що, цитую, «короткочасне існування педології в науковому й освітньому просторі різних країн не має **чітко** окреслених меж», то визначення нею 1901 року «помітною точкою», коли «ідеї педології почали ширитися на теренах імперії, а відтак і в Україні», а 1936 року, як року, коли була видана постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекинуття в системі Наркомосів» (1936), що забороняла педологію як науку є не зовсім правомірним у контексті попереднього твердження.

2. Вважаємо, що запропонований авторкою аналіз базових дефініцій дослідження не доведений нею до логічного завершення. Так, Тамара Василівна не лише дає визначення понять, що використовуються у дослідженні, а й намагається класифікувати їх у межах міждисциплінарного характеру педології. Однак, при цьому викликає сумнів коректність і науковість уведення в роботу термінів «українська педологія», «російська педологія», «вітчизняна педологія», «зарубіжна педологія» як похідних від загального поняття «педологія» (С. 39, 41), що, на думку здобувачки, цитую, «уточнюють локалізацію ідей педології та її практичний вияв не тільки в просторі, у приналежності до тієї чи іншої держави, а почасти й у часі. А відтак вони мають відмінності й у змістовому наповненні». Можна подискутувати з авторкою, принаймні, щодо поняття «українська педологія», яке нею використовується цитую, «для характеристики усіх спектрів розвитку науки про дитину з початку ХХ ст. до 1936 р. на території України незалежно від того, до складу якої держави на той час вона входила» (с. 41). Можливо, більш коректним у цьому контексті було б вживання термінів «український педолог», «українська педологічна школа» та ін.

3. Оскільки одним із складників методологічної основи дослідження є персоналістичний підхід, вважаємо, що в тексті дисертації більше уваги варто було б приділити характеристиці діяльності українських науковців та висвітленню їх внеску в розвиток педології. Зокрема, на нашу думку, у контексті проблеми дослідження заслуговують на увагу постаті Мойсея Рубінштейна, Василя Рижкова, Івана Єрмакова, Віри Шмідт та ін.

4. Дисертаційне дослідження було би більш повним, якби авторка подала хоча б побіжно характеристику окремих напрямів педології

(психоаналітичного (І. Єрмаков, В. Рижков, В. Шмідт), рефлексологічного (І. Арамов, К. Поварнін, А. Дернова-Ярмоленко), біогенетичного (П. Блонський, Я. Чепіга), соціогенетичного (А. Залкінд, О. Залужний, С. Моложавий, І. Соколянський), культурно-антропоцентричного (Д. Азбукін, К. Веселовська, Л. Виготський, Л. Раскін, М. Рубінштейн), оскільки серед радянських педологів були розбіжності у розумінні співвідношення ролі біологічних і соціальних факторів, свідомого й несвідомого, середовища й виховання. Й оминати ці розбіжності при аналізі засад наукового розвитку педології неможливо.

5. Вважаємо також, що питання про причини заборони педології в СРСР є достатньо дослідженим, водночас у рецензованій дисертації його висвітленню приділено досить багато уваги (с. 346-347). На нашу думку, робота значно виграла б, якби авторка аналіз причин заборони педології в СРСР здійснила на тлі аналізу занепаду педології в зарубіжних країнах.

Утім, висловлені зауваження та побажання – не виклик авторці дослідження, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 52 одноосібних працях, серед яких: 1 монографія, 24 статті у фахових виданнях, 9 статей у наукових виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 14 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, 4 публікації, що додатково відображають результати дослідження. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Т. В. Янченко «**Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні**» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо

докторських дисертацій, а її автор – Янченко Тамара Василівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,

професор, завідувач кафедри

теорії і методики виховання Рівненського

державного гуманітарного університету

О. Б. Петренко

РДГУ	
Підпис <i>Петренко О.В.</i>	засвідчую
<i>Горькова</i>	загального відділу
<i>12</i>	<i>06</i> 20 <i>17</i> р.